

Tibor Laczkó: Aspects of Hungarian Syntax from a Lexicalist Perspective

Opponens: Kornai András

2017

Összefoglaló

Laczkó Tibor értekezése egészen kitűnő, a szerény címválasztás ellenére a magyar nyelvtan leírását nemcsak lexikalista perspektívából, hanem minden szempontból előrevivő munka, mely az akadémia doktori fokozat elnyeréséhez méltó módon tárgyalja a magyar szintaxis kiemelkedően fontos kérdéseit. Az opponensi vélemény azonban, a műfaj sajátosságainak megfelelően, elsősorban a negatívumokra koncentrálni.

Az első részben rövid, terminológia jellegű áttekintés után tárgyalom azokat a módszertani hiányosságokat, amelyeket pont az okoz, hogy a munka nagyon is híven követi a generatív grammatika módszertanát. Ezeket nem lenne fair a szerző hibájaként felróni, és a választ nem is annyira a jelölttől, mint a tágabb értelemben vett generatív iskolától várja nem csak az opponens, hanem a nyelvészet egésze.

A második részben azokkal a problémákkal foglalkozom, melyek, bár részben a szerző által választott módszertani keretből erednek, de az opponens véleménye szerint még ebben a keretben is alaposabb vizsgálatot igényelnének.

Végül a harmadik, záró részben ismét a mű pozitívumaival foglalkozom, mert ezek önmagukban bőven meghaladják a doktori fokozat odaitéléséhez szükséges minimumot, és melyek alapján a disszertáció elfogadását, és a fokozat odaitélését javaslom.

1 Módszertani hiányosságok

Rövid történeti áttekintéssel kezdeném, nem is annyira a jól ismert tények felsorolásának mint a terminológia tisztázásának szándékával. A szintaxis kortárs elméleteit első közelítésben három nagy csoportra oszthatjuk. Az első a transzformációs grammatikából (Chomsky, 1957) kinőtt elméletek bokra: ide tartozik

nemcsak a Kormányzás-Kötés (Government and Binding) (Chomsky, 1981) és a Minimalizmus (Chomsky, 1995), hanem az Általánosított Frázis-szerkezet (Gazdar et al., 1985) és Fej-vezérlt Frázisszerkezet (Pollard and Sag, 1987) (GPSG, HPSG, magyarul Trón, 2001), a Relációs (Perlmutter, 1983; Perlmutter and Rosen, 1984) és a dolgozat keretét adó Lexikai-Funkcionális grammatika (Bresnan, 1983), (magyarul Komlósy, 2001) (LFG) is.

A második a transzformációs grammatikával vitázva, annak ismeretében, de gyakran történetileg mélyebb gyökerekből kinőtt nyelvtani elméletek: ilyenek például a Függőségi Nyelvtan (Tesnière, 1959), az Esetgrammatika (Fillmore, 1968), a modernizált strukturalista megközelítések (Dixon, 2009), a Funkcionális (Foley and Valin, 1984), a Konstrukciós (Fillmore and Kay, 1997), magyarul (Kálmán, 2001), és a kognitív (Lakoff, 1987) nyelvtanok.

Végül a harmadik csoportban a formális, matematikai megalapozású és számítógépes igényű nyelvtani elméletek vannak, ezek közül is kiemeljük a Kategoriális (Ajdukiewicz, 1935; Lambek, 1958), a Megszorítás-alapú (Karlsson et al., 1995), a Fa-adjunkciós (Joshi, Levy, and Takahashi, 1975) és más enyhén környezetfüggő (Joshi, Vijay-Shanker, and Weir, 1990) nyelvtanokat, és végül, de nem utolsó sorban a statisztikai nyelvmodellezésből (Jelinek, 1997) kinőtt mélytanulósos elméleteket.

Az egyes csoportok súlyát többféleképp is összemérhetjük: Laczkó (p 26 fn 17) az alábbi szempontokat különíti el: (i) a szerző száma; (ii) az empirikus fedés; (iii) az elméleti változatok száma; és (iv) az elemzés mélysége. Ezekhez én (v) kritériumnak hozzávenném a többi elmülethez, tehát a nyelvészet egészéhez való kapcsolatot. Mindezen szempontok alapján az LFG a felsorolt (és a felsorolásból kimaradt) elméletek óriási változatosságához képest talán meglepő módon, kiemelkedő helyen áll, a "kartográfiai fővonal" kivételével talán ez a legnagyobb, leggazdagabb, és legmélyebb, a többi elmülethez a legtöbb ponton kapcsolódó grammatikai formalizmus, tehát *a magyar tényanyag leírásához ezt választani teljes mértékben indokolt.*

Ugyanakkor, mint az talán az idézett munkák keletkezési évszámaiból is világosan kiderül, az LFG, csakúgy mint az MP vagy a HPSG, és az első két csoport szinte minden elmélete, egy ma már elavultnak tekinthető szabályalapú felfogást követ. Ismét a szerző kritériumát használva, ha megnézzük, hogy a XXI század leíró nyelvtanai hogy készülnek (i) a szerzők száma alapján, akkor a számítógépes, korpusz-alapu megközelítésben érdekelt szerzők száma mintegy 3-5-szöröse a hagyományos, példa-alapu nyelvtant írók (és ez az arány csak nő ahogy a korfán a fiatalabbak felé haladunk). Ha az empirikus fedést nézzük, a számítógépes nyelvészet kartográfiai fővonalába egyre több olyan nyelv kerül mint a bambara, dari, gél, kazakh, lucumi, mahou, min nan, ngomba, pashto, szuahéli, tigrinya, üzbég, wu, yemba, yoruba, vagy yue (a lista az LDC katalógusa alapján készült), bár kétsége-

len, hogy a számítógépes vizsgálatok tekintetében ma még többségben vannak az önálló államisággal (hadsereggel és haditengerészettel) bíró nyelvek. Ami az elméleti változatosságot illeti, a szabályalapú rendszerek itt már kisebbségben vannak a statisztikaiakkal szemben, hiszen ez utóbbi területen a megközelítés és módszerek egy olyan elképesztő változatosságát találjuk melynek ismertetése nemcsak az opponensi vélemény, hanem az értekezés oldalszámát is messze meghaladná! Az elméletek deduktív mélysége (e szempont fontosságára már (Chomsky, 1981) felhívta a figyelmet) tekintetében a szabályalapú rendszerek gyengén állnak, hiszen a sok szabály nem jelent nagy mélységet, különösen akkor nem, ha nem tartozik tanulási elmélet hozzájuk.

A sajátként behozott (v) szempont tekintetében a dolgozatnak kifejezetten pozitív eredményei vannak, ezeket majd a harmadik részben tárgyalom.

2 Konkrét hiányosságok

Talán a legfontosabb hiányosság az, hogy az a hihetetlen változás, ami a nyelvészet egészét áthatja, az elmozdulás a szabályalapú, racionalista elméletektől az adatalapú, empirista elméletek felé, egy kicsit sem érintette meg ezt a dolgozatot, melyet a szerző (a későbbi szabályalapú elméletekkel való összevetésektől eltekintve) akár negyed századdal korábban is megírhatott volna. Különösen fájó ez azért, mert a magyar nyelvre van nagyon jó minőségű korpusz, méghozzá olyan, ami az LFG mindkét alapvető struktúrájának, az összetevős és a funkcionális struktúrájának megfelelő módon le van elemezve (Szeged Treebank, Szeged Dependency Treebank).

A nyelvtudomány alapvető érdeke, hogy a jelölt vegyen maga mellé egy vagy több PhD hallgatót, aki(k) az általa létrehozott, és számítógépesen is implementált nyelvtant kritikailag elemzi(k) valós, a grammatikusok példaalkotási képessége helyett az anyanyelvi beszélők kompetenciáját és performanciáját mutató tényanyagon. Nem szeretném, ha ez a megállapítás az értekezés értékelését negatívan befolyásolná, és ismételen hangsúlyozom, hogy a jelölt bőven túlmegy a nagydoktori fokozat megszerzéséhez szükséges eredmények akár szám akár minőség tekintetében vett minimumán. De nem lehet szó nélkül elmenni a mellett, hogy itt van egy akkora hiány, melynek betöltéséhez legalább egy, ha nem több, PhD értekezésre lesz még szükség, a tekintélyes (394 oldalas) dolgozattal összemérhető terjedelemben. Az akadémia doktorától elvárható, és Laczkó Tibortól én el is várnám, hogy ne csak önálló kutató legyen, hanem iskolateremtő személyiség is, végtére is Joan Bresnan és Komlósy András legjobb magyar tanítványáról van szó! A feladatot megkönnyítendő elkezdtem egy (a közösség által már régóta tervezett) száz mondatos tesztalmaz összeállítását, ezt külön fogom átadni a jelöltnek, mert a bírálathoz csak indirekte tartozik.

Hiányoltam a felszólító és a feltételes módok mélyebb tárgyalását. Ezekről a szerző elsősorban a 7., kitekintő fejezetben beszél, de ott sem mint önálló témáról, hanem csak az egyes funkciószavak, pl. a *ne*, jövőben kibővítendő tárgyalásának részeként. Gyakorlatilag nincs szó a szemantikailag transzparensabb lokatív és instrumentális esetekről, és általában az esetrendszer jóval kevesebb figyelmet kap, mint azt egy (a) lexikalista (b) magyarral foglalkozó munkától várhatnánk, még akkor is, ha a cím “Aspects of” tkp. felmentést ad a teljesség igénye alól.

3 A pozitív eredmények

Az első részben már volt szó arról, hogy az LFG a modern szintaktikai elméletek szinte mindegyikével nagy felületen kapcsolódik. Az értekezés egyik legkomolyabb eredménye, hogy ezeken a kapcsolatokon keresztül *lényegében az egész modern magyar szintaxis-kutatás átfogó leírását adja* (1.2, 2.1, 3.1, 4.1-2, 5.1, 5.2.1.1-2, 6.1-2, és még sok helyen elszórva is). Talán kár, hogy a statisztikai alapú elemzések ennyire kimaradtak, mert nincs az az empirikus elemzés amely (mondjuk) a 332. old (72)-t akár csak illusztrációként is megtűrné (és persze a tézisekben (14)-ként előjövő 334. old (76)-ról már ne is beszéljünk).

Fejezet-szinten vannak kiemelve olyan fontos témakörök, mint az igemódosítók (3. fej.); az operátorok (4. fej.); a negáció (5. fej.); és a kopula (6. fej.), de meglepően részletes *en passant* tárgyalását kapjuk olyan jelenségeknek is, mint a birtokos (fn 88, fn 99, fn 131, ...) vagy infinitívális szerkezetek. Különösen áll ez azokra a területekre, amiket a szerző már máshol nagyon alaposan vizsgált. Ennek kapcsán külön erényként szeretnénk kiemelni azt, ami ugyan magától értetődő, de az egyre inkább társszerzős kutatási folyamatban egyre nehezebben igazolható: *nem lehet kétséges, hogy az értekezés a szerző szellemi tulajdona*, nem csak az eredmények és a leírási keret alapján, hanem márcsak azért sem, mert az egész teljesen láthatóan ‘Laczkós’, nincs az a magyar nyelvész aki bármelyik 5 oldal alapján ne ismerne rá a szerzőre!

Megismételve a bevezetőben már leírtakat: ez egy kiváló, jelentős munka, melynek alapján az akadémiai doktori fokozat odaitélését melegen támogatom. Miután a szerző angolul írta, rangosabb nemzetközi könyvsorozatokban (pl. de Gruyter “Trends in Linguistics” vagy a Language Science Press “Empirically Oriented Theoretical Morphology and Syntax” sorozata) is lényegében változtatás nélkül megjelentethető.

References

- Ajdukiewicz, Kazimierz (1935). “Die Syntaktische Konnexität”. In: *Studia Philosophica* 1, pp. 1–27.
- Bresnan, Joan, ed. (1983). *The mental representation of grammatical relations*. MIT Press.
- Chomsky, Noam (1957). *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- (1981). *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris.
- (1995). *The Minimalist Program*. MIT Press.
- Dixon, Robert M.W. (2009). *Basic Linguistic Theory (in 3 volumes)*. Oxford University Press.
- Fillmore, Charles (1968). “The case for case”. In: *Universals in Linguistic Theory*. Ed. by E. Bach and R. Harms. New York: Holt and Rinehart, pp. 1–90.
- Fillmore, Charles and Paul Kay (1997). *Berkeley Construction Grammar*. URL: <http://www.icsi.berkeley.edu/%5C~%7B%7Dkay/bcg/ConGram.html>.
- Foley, William A. and Robert van Valin (1984). *Functional Syntax and Universal Grammar*. Cambridge University Press.
- Gazdar, Gerald et al. (1985). *Generalized Phrase Structure Grammar*. Oxford: Blackwell.
- Jelinek, Frederick (1997). *Statistical Methods for Speech Recognition*. MIT Press.
- Joshi, Aravind K., L.S. Levy, and M. Takahashi (1975). “Tree adjunct grammars”. In: *Journal of Computer and System Sciences* 10.1.
- Joshi, Aravind K., K. Vijay-Shanker, and David J. Weir (1990). *The Convergence of Mildly Context-Sensitive Grammar Formalisms*. Tech. rep. University of Pennsylvania.
- Kálmán, László (2001). *Konstrukciós nyelvtan*. Tinta Kiadó.
- Karlsson, Fred et al. (1995). *Constraint Grammar, A Language-Independent System for Parsing Unrestricted Text*. Berlin, New-York: Mouton de Gruyter.
- Komlósy, András (2001). *A lexikai-funkcionális grammatika mondattanának alapfogalmai*. Tinta Kiadó.
- Lakoff, George (1987). *Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind*. University of Chicago Press.
- Lambek, Joachim (1958). “The mathematics of sentence structure”. In: *American Mathematical Monthly* 65, pp. 154–170.
- Perlmutter, David M. (1983). *Studies in Relational Grammar*. University of Chicago Press.
- Perlmutter, David M. and Carol Rosen (1984). *Studies in relational grammar 2*. Chicago: University of Chicago Press.

- Pollard, Carl and Ivan Sag (1987). *Information-based Syntax and Semantics. Volume 1. Fundamentals*. Stanford, CA: CSLI.
- Tesnière, Lucien (1959). *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck.
- Trón, Viktor (2001). *Fejközpontu frázisstruktúra nyelvtan*. Tinta Kiadó.